

CSÁNYI ERZSÉBET

Újvidéki Egyetem, BTK
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
erzsebet.csanyi@gmail.com

A ZSARGONNYELVI KÓDVÁLASZTÁS POÉTIKAI VONATKOZÁSAI A VAJDASÁGI MAGYAR FARMERNADRÁGOS PRÓZÁBAN*

Poetic Aspects of Jargon-Language Code Choice in Hungarian Jeans Prose in Vojvodina

A tanulmány a farmernadrágos próza szlengbeszélőinek nyelvteremtő igényéből, beszédfüggettségéből indul ki, majd a szleng poétikai szerepének kérdését veti fel. A kutatások rámutattak, hogy a nyelv *költői*, illetve *szlenges* használata során hasonló transzformációkra kerül sor, a fogalmi nyelvhasználatból való eltávolodás mindkét esetben egyaránt megfigyelhető. A szleng legfontosabb eljárása az *érzelmi szóalkotás*, miközben a stiláris ráretegződést a szó elsődleges beszédműfajban meglévő tipikus expresszivitásának elmozdítása, a szó stiláris fénykörével való játék okozza. A kutatás a szlengnyelv figuratív természetének vizsgálata mellett a költői nyelvtől való jelentős különbséget is jelzi az időtállóság tekintetében, majd a szlenges frázis formateremtő elvvé válását elemzi Gion Nándor *Testvérem, Joáb* c. regényében.

Kulcsszavak: a szleng poétikai szerepe, nyelvi figurativitás, vajdasági magyar irodalom, Gion.

A beatirodalom hőseinek különállását, ellenkulturális identitását elsősorban a saját nyelv létrehozásának igénye hirdeti. A társadalmon belüli elkülönböztetés szlengbeszélővé teszi a farmernadrágos próza szereplőit, egy sajátos szókincs és nyelvi viselkedés hordozóivá válnak. A beszéd számukra a legfontosabb önkifejezési eszköz, amely fokozott kapcsolatfenntartó (fatikus), csoportkohéziós funkcióval bír. Kamaszos önkifejezési kényszer

---

* A kutatás A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban, a korszerű európai régiómodellben (III 47013) c. minisztériumi projektum részeredményeit tartalmazza.

hajtja őket, soha nem unják meg az önmagukkal való foglalkozást. Mindebben nagy szerepe van annak is, hogy a beatnemzedék képviselőit a laza tartás mellett az erős érzelmi felfűtöttség, utálat és rajongás közti kedélyhullámmás jellemzi. Konfliktusaikban azonban általában csak passzív elutasításig, menekülésig jutnak, s ezt is csak a szó segítségével, verbális lázadással képesek kifejezni. A nyelv és a nyelvteremtés jelensége tehát hangsúlyos szereppel bír e szövegvilág kutatásában.

A szleng poétikai szerepének vizsgálatát e regények kapcsán egyéb vonatkozások is indokolják, nemcsak a korpuszt egységesítő, tipikus, program-szerű jelenlét.

A magyar nyelvészetben 1980-ban induló, majd az ezredfordulóra fellendülő modern szlengkutatások eredményei arra utalnak, hogy a nyelv *költői*, illetve *szlenges* használata során hasonló transzformációkra kerül sor, a fogalmi nyelvhasználatól való eltávolodás mindkét esetben egyaránt megfigyelhető.

A szleng is a nyelv *másféle* használata, a kodifikált nyelvi normáktól való eltérés, akárcsak a költői nyelv. A szleng hangulatfestő, jellemábrázoló, képalkotó/metaforikus jellege kétségtelen. A szlengszó megalkotója a szépiróhoz hasonlóan eredetiséggel, innovativitással, játékos szellemességgel rendelkezik, azonban óriási különbség, hogy a szlengnyelv – rögzült nyelvhasználati eljárásokat átrendezve, normákat áthágva létrehozott – frappáns produktumai tiszavirág-életűek, a gyors elterjedés után a gyors elkopás, elhasználódás sorsára jutnak, míg a költői képes beszéd maradandóságra tör. A szleng ugyanis divatszavakat hoz létre, célja a pillanatnyi lenyűgözés, (csapat)társ-keresés, beszélőközösség kialakítása, társadalmi frontvonalak meghúzása, az ellentábor nyelvi megbélyegzése. A szlengbeszélő elsősorban minden hivatalosság, komolyság, hierarchikusság, méltóságteljesség, állandóság és örökérvényűség tagadója, ezért szabadságot követel a beszédben is, s a fanyar humorú, spontán szlengizmusokban azt meg is találja. Az emelkedett költői beszédmód örök értékeket ostromló, markáns egyéniséget felmutató esztétikai világképe jórészt ezzel ellentétes törekvések mentén konstruálódik. A beatnik a csoportidentitás nyájmelegére, a felelősség alól feloldozó szabadságra, egyfajta infantilis-brutális-intellektuális (CSÁNYI 2010; 24) habitusra vágyik.

A nyelv figuratív természetének kiaknázása tehát a költői és a szlenges nyelvhasználatnak is egyaránt célja. A szleng kialakulását vizsgálva a kutatók – a korábbi elképzelésekkel szemben – rájöttek, hogy ez a jelenség nyelvi univerzálé, amely nem kötődik egy bizonyos civilizációs szinthez, pl. a modern korhoz és az urbánus környezethez, hanem „minden beszélt nyelvnek minden korszakában jelen van” (KIS). A szleng kutatását ugyan-

csak megnehezíti szóbeli jellege, az, hogy nem az írásbeli nyelvhasználat része, hanem az élőszó szükséglete, ezen a szinten jelenik meg, s lejegyzését a vulgáris, gúnyos, cinikus jelleg is gátolja, így az évszázadok során nem sok emlék maradt belőle.

A kérdés megközelítésében sok zavart okozott a szleng kettős megjelenésformájának elhatárolatlansága is, ugyanis a szlenget sokáig csupán a szókincset érintő kérdésként fogták fel, miközben mint nyelvi viselkedésformával, „sajátos nyelvhasználati-stilisztikai formával” is számolni kellett volna vele (KIS).

Fentebb rámutattunk egy lényeges – a maradandóságot illető – különbségre, ami a szlengbeszélő és a műalkotást létrehozó művész nyelvi attitűdjében felismerhető – egy közös nevező: a sziporkázó nyelvi készség mellett. A szlengszókincset és stilisztikai formát alkalmazó beszélő azonban a népnyelvi beszélőtől is különbözik, mégpedig tudatosságában. A nép beszédében *természetes* módon van jelen a szólásokban megelevenedő képalkotás, míg a szlengben az értelmiségi/művelt beszélő *tudatosan* dönt olyan szokatlan nyelvi megoldások mellett, amelyek nem tartoznak az egyezményes köznyelvbe (KIS). A tudatosság hangsúlyozása társul ahhoz a sokak által nyomatékositott megállapításhoz, hogy a szleng elsősorban lélektani, „(szociál)pszichológiai és nem nyelvészeti probléma” (KIS), ugyanis a megszólalóban ott munkál egy heves kitárulkozási vágy. A farmernadrágos próza hőse fáradhatatlan a társak és a boldogság hajszolásában. Ebből az emocionálisan felfűtött állapotból keletkezik ez a különösen őszinte, fesztelen, színes, árnyalatos, hangulatkeltő és elsöprő lendületű beszéd, amely az erős emocionalitás jegyével valóban egy sajátos lelkiállapot lélektani előfeltételeit implikálja. A kommunikációhoz szükséges *Másik* utáni szomjúhozás jellegzetes mintája Salinger kis kamaszhőse, aki szerint a jó irodalmi műben a szerzőnek rendkívül közvetlennek kell lennie: „Engem az ken falhoz, mikor olyan a könyv, hogy az ember a végén azt szeretné, ha az író iszonyú jó haverja lenne, akit akkor hív fel, amikor akar” (SALINGER 2001; 21). A farmernadrágos próza azért „transzformálja fel” ennyire a nyelvi elemek energiáját (HANKISS 1970; 118), mert a beszélő egyetértő társat keres, s beszédének hatásától függ, hogy ez sikerül-e. Ezért természetes, hogy a beszéd fegyverével élve a hős a nyelv fatikus funkciójára helyezi a hangsúlyt. Bahtyin szerint a beszéd expresszivitását, a megnyilatkozás stílusát nagyban befolyásolja a (fiktív vagy tényleges) beszélgetőpartner és az ő elképzelt válasza. A beszédbe belekódolódik a várt válasz. A címzett és a lehetséges válasz, a másik emberre irányultság, ez a dialogikus esszencia beleíródik minden megszólalásba. Bahtyin szerint az irodalom a beszédkapcsolatok másodlagos színtere, itt másodlagos, származékos beszédműfajok jönnek létre, amelyek az élet elsődleges beszédkapcsolat

latait újrajátsszák, transzformálják. Alapvető azonban, hogy a megnyilatkozásnak címzettje van, a „megnyilatkozást kezdettől fogva befolyásolják azok a lehetséges válaszok, amelyek kedvéért voltaképpen megszületik. Azoknak a másoknak a szerepe, akikhez a megnyilatkozó szólni akar, mint ismeretes, kivételesen fontos” (BAHTYIN 1986; 409). A szlengbeszélő számára létfontosságú a másik ember, ezért is nevezi Kis Tamás a szleng legfontosabb eljárását *érzelmi szóalkotásnak*, amikor is a kifejezés stílárius minősége, emocionális jelentésjegye módosul minden jelentés- vagy alakváltoztatás nélkül (KIS). A nyelvhasználói a kontextusból egyértelműen tudják, hogy az adott szó az adott szituációban (alkalmilag) szlengként működik. A stílárius ráérétegződést a szó elsődleges beszédműfajban meglévő tipikus expresszivitásának elmozdítása, a szó stílárius fénykörével való játék okozza. A kreatív szlengbeszélő szociálpszichológiai-émotív attitűdjét jelzik a szleng egyéb funkciói és feltételei: a méltóságteljesesség leépítése, a bennfentesség érzékeltetése, a tabuk leleplezése, a beszélő védelme bizonyos kellemetlen/kényelmetlen/fáradtságos/hosszas kifejezési módozatoktól.

A képpalkotó technikák között a leggyakoribb jelenség a köznapi szavakra való rájátszás, amikor is a szlengbeszélő körülírással, kicsinyítéssel/nagyítással, avagy metonimikus/metaforikus műveletekkel szinonimákat teremt.

Mi lehet az oka, hogy ez a képpalkotás mégis oly gyorsan kifakul?

Péter Mihály megállapítja, hogy „a szleng metaforái túlnyomó részükben egyszerűek és »átlátszóak«, azaz egyértelműek. De akad közöttük bonyolultabb szemantikai szerkezetű is, amely a képzettársítások és konnotációk szélesebb körét indukálja”. Hangsúlyozza, hogy a hasonlóságok, amelyekre fel kívánja hívni a figyelmet, „a szleng és a költői nyelvhasználat bizonyos mechanizmusai, műfogásai, nem pedig konkrét költői alkotások »nyelve« (»kódja«, »egyenmű közege«) között állnak fenn. Az utóbbi értelemben vett s valóságos esztétikai értékeket hordozó költői szöveg sajátos – a köznapi nyelvhez képest másodlagos – jelrendszer, amelynek valamennyi eleme »szemantizált«. Ily módon »minden művészi szöveg egy sajátos tartalom egyedülálló, ad hoc megkonstruált jeleként jön létre« (LOTMAN 1973: 37). Ezt a gondolatot József Attila — jóval korábban — így fogalmazta meg: »a műalkotás a legkisebb elemében is műalkotás... a mű világának minden egyes pontja archimedesi pont« (idézi SZABÓ 1976: 163). E megállapításokból két fontos következtetés adódik számunkra. Először: a költői metafora nem áll önmagában, hanem mindig egy tágabb és egyszeri kontextus szerves eleme, »archimedesi pontja«; ezzel szemben a szleng-metafora önálló képződmény, amely legfeljebb valamely szövegtípushoz kötődik. Másodsor: a költői metafora, minthogy egy »egyedülálló, ad hoc megkonstruált« jel eleme, eredendően többértékű, illetve többértelmű, mint ahogy az

adott költői szöveg egészének is több »olvasata« lehetséges; ezzel szemben a szleng-metafora egyértelmű, konnotációja viszonylag stabil és inkább társadalmilag, mint egyénileg meghatározott. A többrétegűség a szleng metaforában csupán kivételesen vagy véletlenszerűen jelentkezik bizonyos kontextusokban” (PÉTER 1980).

A szerző a szleng és a költői nyelvhasználat összefüggéseit vizsgálva a különbségekre figyelmeztet, azt hangsúlyozza, hogy míg a művészi alkotás egész kontextusában a nyelv másodlagos kódrendszerként, metaforikusan szerveződik, addig a szleng esetében a metafora csak egy villanás a szöveg-tengerben, olvasata pedig egyértelmű.

A szleng nemcsak a szókincsre van kihatással, hanem a mondszerkesztésre is. Egy meghatározás szerint: „a szleng egyrészt szó- és kifejezőkészlet, másrészt pedig egy sajátos nyelvhasználati-stilisztikai forma” (KIS 1997; 244).

A definíció második felére figyelve a szlengizmusok poétikai vonatkozásai is elmélyíthetőek. Szikszainé Nagy Irma a szleng retorikai kérdéseit kutatva az interrogatiónak (álgkérdéseknek) mint nyelvi tükröknek a jelentőségére hívja fel a figyelmet. Ezek dekódolásához a beszélőknek már nemcsak grammatikai/szemantikai, hanem pragmatikai kompetenciákat is birtokolniuk kell, mert a nyelvhasználati módozatokban rejlik a különbség. (SZIKSZAINÉ NAGY). A köznyelvi kanonikus forma helyett a szlengbeszélő a szociolingvisztikai változók közül a szlenges megoldással él, s ez felszólító/felkiáltó/kijelentő mondat használata helyett a kérdő mondat alkalmazását eredményezi.

A szleng tehát új nyelvi viselkedésformát jelent, s mint szókincs és beszédmód egyaránt a másságát hirdető kiscsoport identitáskódja. Megjelenése a farmernadrágos prózában szükségszerűnek tekinthető, hisz e művek szüzséi a lázadó kamaszok, illetve fiatal hősök – szubkulturális világgal érintkező – klikkje köré fonódik. A szleng pedig éppen arra hivatott, hogy a társadalomban elkülönülő csoport intenzív érzelmi és nyelvi kohézióját, világának titkosságát, a többi csoporttal való tüntető szembenállását tegye nyilvánvalóvá. Formabontás, normabontás, fanyar, cinikus humor, játékosság egyaránt fémjelzi ezt a megszólalásmódot.

A vajdasági magyar jeans-regényekben főleg a közszleng szókincse jelenik meg mint megkülönböztető jegy és nem túlságosan harsány stilisztikai vonás a hősök hierarchia elleni verbális lázadásának nyelvi kódjaként. A (vajdasági) magyar szerzőknek ugyanis nem állt rendelkezésükre az amerikai szleng mámorító, gazdag, affektív szemantikai-szintaktikai információs mezeje. Náluk a szleng formateremtő mechanizmusainak inkább másféle, szintaktikai és kompozíciós szintű érvényesülése van jelen, amelyet érdemes elmélyültebb poétikai vonatkozásrendszerben végiggondolni.

A szlengizmus tehát konstitutív eleme a vajdasági magyar farmernadrágos prózának, Tolnainál, Domonkosnál, Gionnál és Végelnél is vizsgálhatóan jelen van, és jelzi a kiscsoport és az egyén hierarchia elleni verbális lázadását. A szlenghasználat itt is „az ego védelmét és a csoportnyomás alóli felszabadulást szolgálja, és ebben a szerepében, valamint alkalmazott eszközeiben rendkívül közel áll a karnevál felszabadító nevetéséhez és lefokozó-materializáló groteszk realizmusához, vélhetőleg azért, mert a szleng a karneváli nevetést és ezzel magát a karnevált menti át a hétköznapiakba (KIS Tamás: *Szleng és karnevál*), valamint létrehozza a nyelv fatikus (kapcsolatfenntartó, -megerősítő) és identitásjelző funkcióit.

Meglátásom szerint Gion Nándor *Testvérem, Joáb* című regényében egy olyan stilisztikai-retorikai szervezőerővé fejlesztett eljárást alkalmaz, amely a szlengből nőtt ki.

A gioni ún. replay-technika (CSÁNYI 2010; 105) a narratívaszöveg újrajátszásra épülő formaötlete jegyében néhány kulcsmondat sokszor visszatér. A regény alapvető stilisztikai effektusa, hogy a hősök nagyon szűkös szókinccsel élnek. E kevés beszéd során dominálnak a szlenges kifejezések, amelyek meghatározzák a négy fiatal főhős világát, pl: „az a fontos, hogy felvakarj egy rakás pénzt”, „az idén még nem lesz komolyabb balhé” (háború), „rohadt hangulat”, „rohadt helyzet” stb.

A *Testvérem, Joáb* világának tengelye éppen ez az unalomig ismételt mondat: „Az a legfontosabb, hogy felvakarj egy rakás pénzt” (GION é. n.; 55). E tengely körül forog a mű. E kulcsmondat pedig egyértelműen az argó nyelvhasználatával él („felvakar”, „egy csomó”). Kovács Pali biztatja így Tomot, a szlenges hangszerelés motivációja pedig az a gát, amely a korrumpálódásra való biztatás fogalmi nyelven való kimondásának kellemetlensége. A barát a csaló világban csalásra buzdítja Tomot. A zsargonszavak használatának egyik oka éppen a konvencionális, közérthető kifejezés veszélyessége, kényelmetlen mivolta, ezért a szlengbeszélő inkább burkolt, ugyanakkor vicces megnyilatkozáshoz folyamodik, s ezzel fölényesen megvédi önmagát és társát is, s a további részletezésre sem lesz szükség. Mivel a Gion-mű a fiataloknak a korrumpált felnőtt társadalomba való beolvadásáról szól, nagy szükség van a bátorításra, s Kovács Pali mondata ezért is szükséges. A biztatást azonban cinizmussal telíti, mondata valójában heccként és ugratásként is felfogható, szinte uszítja a főhőst, hogy tegye meg azt, amit az egész körülöttük lévő világ úgyis megtesz, de fenntartásai is ott lappanganak a kijelentésben. Figyeli barátja viselkedését, szép lassú, csúföndáros és alattomos átalakulását. Kovács Pali ezzel a fanyar humorral egyúttal távol tartja önmagát a romlott világtól, a tudatosságot, a különbözőzés fölényét érezteti, viszont ugyanakkor bevési a felismerést, hogy a kisváros egész világa így működik, s hogy az ő fanyalgásuk (Tom, Búr, Fehér Ló, Kovács Pali) csak ideiglenes lehet.

A szleng tehát segít alátámasztani a laza, könnyed és nyegle viselkedéssel, világszemlélettel rendelkező fiatalok magatartását, a regény másról sem szól, mint az ő szlengbe csomagolt öngazolásukról, amiért lázadás helyett a külvilág elfogadását választják.

A szleng ebben a regényben világot modellál a kompozíció szintjén.

„Az a legfontosabb, hogy felvakarj egy rakás pénzt” (GION é. n.; 55) – e mondat tagolja a szövegvilágot, sajátos ritmusképletet húz rá – az élőbeszéd rögtönzésjellegét és redundanciáját is hatáseffektusként használva.

Gion minimalista, erősen stilizált beszédet alkalmazva hőseit bábokként mutatja fel. Tom, Búr, Fehér Ló és Kovács Pali úgy forognak rituálászerűen ebben a világban, mint akik e kulcsmondat fogaskerekei közé szorultak. Lassan le is darálja őket ez az axiomatikus mondat, mint ahogyan a gramofonlemez forog a Joáb-kocsma zenetermében. A beatnik tartás és szlenges beszéd jelen van az egész megjelenített beszélőközösségben, sőt, magát az írói narrációt is jellemzi, nemcsak a hősökét. Sajátos kontraszthatást képvisel ez a megoldás, mert a bábok beszéde a beszéd lehetetlenségét sugallja, míg a szleng mindig a konkrét megérezkítés felé halad.

A szleng mint a korrupciós magatartást elfogadó gesztus a visszatérő frázisokban szinte hurokként tekeredik a hősökre. A szlengszókészlet és a fráziskészlet rituális ismételtetése kezdetben csak a gunyoros játék, az ellenkulturális hangulat, az imitáció jele. Később azonban strukturáló, műformát egységesítő és világgépalkotó kohéziós erővé válik, amely a hős metamorfózisának kódját vési a szövegbe.

„Az a legfontosabb, hogy felvakarj egy rakás pénzt” (GION é. n.; 55) – e mondat mint intonációs akkord működik a Gion-regényben, de végül is az egész művet meghatározó koncepció bomlik ki belőle.

A szleng poétikai vizsgálata a farmernadrágos próza esetében különleges indokoltsággal bír. Ezen a vonalon haladva a szélesebb kutatás összehasonlító aspektusai újabb felismerésekkel kecsegtethetnek.

Kiadások

SALINGER, J. D. (2001): Zabhegyező. Európa, Budapest
GION Nándor (é.n.): Testvérem, Joáb. Forum, Újvidék

Irodalom

BAHTYIN, Mihail (1986): A beszéd és a valóság. Gondolat, Budapest
CSÁNYI Erzsébet (2010): Farmernadrágos próza vajdasági tükörben. Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék

KIS Tamás: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához.

http://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/tanulmanyok/hun_sl.htm

(letöltés: 2012. jan. 15.)

KIS Tamás: Szleng és karnevál. http://mnytud.arts.klte.hu/tkis/szleng_karneval.pdf

(letöltés: 2012. jan. 15.)

HANKISS Elemér (1970): Az irodalmi kifejezésformák lélektana. Budapest. Idézi:

KIS Tamás: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához.

http://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/tanulmanyok/hun_sl.htm (letöltés 2012. jan. 15.)

PÉTER Mihály (1980): Szleng és költői nyelvhasználat. *Magyar Nyelvőr*, 104. 273–

81. http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/03miaszl/03peter1.pdf

(letöltés: 2012. 01. 15.)

SZIKSZAINÉ NAGY Irma: Interrogatiók a szlengben – mint nyelvi tükrök. http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/egyeb/szik_int.htm (letöltés: 2012. 01. 15.)

POETIC ASPECTS OF JARGON-LANGUAGE CODE CHOICE IN HUNGARIAN JEANS PROSE IN VOJVODINA

The study starts with the language creating needs of the speakers of jeans-prose slang and their addiction to talking, and then tackles the issue of the poetic role of slang. Researches have shown that similar transformations occur in the *slang* use as in the *poetic* use of language, and that distancing from conceptual language use can be equally observed in both of them. The most important technique of slang is *emotional word-formation* while its stylistic layering is achieved by the shifting of the typical expressiveness of the word in its primary speech genre, that is, playing around with the stylistic aura of the word. Next to the study of the figurative nature of slang-language, the study also points out its significant difference from the poetic language regarding its lastingness, and then proceeds to analyse how slang phrases turn into precepts for creating forms in the novel *Testvérem, Joáb (My Brother Joab)* by Nándor Gion.

Keywords: poetic role of slang, figurativeness of language, Hungarian Literature in Vojvodina, Gion.